

Література

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Ін Юре, 2004.
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — М.: Юрид. лит., 1968. — Т. 1.
3. Винберг А. И. Предмет, задачи и система науки советской криминалистики // Криминалистика: Учебник. — М., 1959.
4. Макаров И. В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике // Труды ВШ МВД СССР. — М., 1971. — Вып. 31.
5. Шабалин В. Е. Документальная фиксация доказательств: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. — М., 1975.
6. Лысов Н. Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / МГУ. — М., 1995.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 2. Частные криминалистические теории. — М.: Юрист, 1997.
8. Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: Монографія / За ред. В. Ю. Шепітька. — Х.: Право, 2008.
9. Нагнойный Я. П. Использование новой техники в следственной практике // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1969. — Вып. 6.
10. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. — К., 2008.
11. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності: Наук.-практ. посіб. — Х.: Гриф, 2003.

УДК 343.983.2:343.141/143

*В. Г. Гончаренко, Н. О. Прокопенко***ПРАВОВІ ЗАСАДИ І ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ
МІКРООБ'ЄКТІВ У ДОКАЗУВАННІ**

1. Вже стало звичним у теоретичних дослідженнях, рекомендаціях криміналістики і практичному вжитку оперувати поняттям мікрооб'єктів і використовувати їх у безпосередньому доказуванні у кримінальних справах. Звичною стала практика експертних досліджень мікрооб'єктів і нашарувань, результати яких все активніше використовуються у судочинстві.

Використанню дрібних часток і малих кількостей речовин — мікрооб'єктів — криміналістами весь час приділяється увага. Відчутний вплив на розвиток вчення про використання мікрооб'єктів у доказуванні справили роботи Г. Гросса, В. Колмакова, О. Єлісєєва, М. Вандера, Н. Маланьїної, І. Крилова, О. Венделя, А. Свессона, Г. Грановського, М. Селіванова, В. Шиканова, Н. Клименко, В. Бовсунівського, О. Кириченка, П. Мінакова, П. Кірка, П. Іщенко та багатьох інших.

Проте теоретичні засади і правові підстави використання такого роду об'єктів у доказуванні залишаються ще недостатньо розробленими, а практика їхнього застосування у пізнавальному процесі у кримінальних справах у багатьох випадках і за багатьма моментами уявляється сумнівною і такою, що не узгоджується з чинним кримінально-процесуальним законодавством.

2. Будь-яке дослідження повинно починатись з точних понять і визначень та спиратись на вироблені даною наукою класифікації й теоретичні постулати. При цьому вироблені певними науками і верифіковані положення мають у разі потреби апріорно сприйматись як істинні в інших науках. Тому, очевидно, однакові поняття у різних науках не можна вживати в різних значеннях. У плані нашого дослідження це стосується поняття мікрооб'єкта.

Об'єкти мікроскопічних розмірів почали досліджувати спочатку в біології та медицині, а потім у фізиці твердого тіла й техніці. Було визначено, що мікроскопічними об'єктами є такі, які не можна спостерігати неозброєним оком, тобто об'єкти, що мають розміри менші одної кутової мінутки. До речі, це дало обґрунтовану підставу В. І. Шиканову віднести мікрооб'єкти, якими оперують криміналісти, до числа латентних [7, 89]. Враховуючи сказане, ми не можемо погодитись з висловлюванням В. М. Бовсуновського й Н. І. Клименко, що не варто переносити у криміналістику поняття мікрооб'єктів з природничих наук [4, 8], в той же час слід взяти до уваги пропозицію авторів московського підручника 2003 р. (Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська), котрі мікрочастками вважають об'єкти, у яких жодна з трьох величин вимірювань не перевищує 2 мм [1, 240].

Тому ми вважаємо вдалим з урахуванням практичних потреб криміналістики і судочинства визначення М. Б. Вандера й Н. І. Маланьїної, котрі до мікрочасток відносять різноманітні дрібні тіла (невидимі й слабковидимі), необхідна інформація про ознаки й властивості яких неозброєному оку недоступна [2, 7]. Це визначення є компромісним і найбільш прийнятним, бо узгоджує природничо-наукове розуміння цього терміна з потребами криміналістичної практики, а в кінцевому підсумку дає змогу спокійно оперувати поняттям мікрооб'єкта, не маючи необхідності кожного разу пояснювати, що ми розуміємо під цим терміном. Це також зобов'язує криміналістів — учених і практиків — з великою точністю оперувати термінами щодо малих часток і кількостей: об'єкти, невидимі із-за мікроскопічних розмірів і такі, що не перевищують 2 мм, — мікрооб'єкти (речові докази); більші за розміром об'єкти, але дослідження яких викликає необхідність застосування збільшуваних оптичних пристроїв, — дрібні об'єкти (речові докази). Тоді в документах і в розмовах буде гранично ясно, які саме об'єкти потрапили у сферу доказування.

3. Відтворення подій минулого і встановлення фактів на підставі мікрооб'єктів та дрібних предметів (гносеологічний аспект) не мають принципових розбіжностей із звичайними випадками здобування доказової інформації. Не повинно бути й принципових відмінностей роботи з такого роду об'єктами у процесуальному сенсі. Особливості повинні проявлятися лише у техніці їх виявлення та експертного дослідження, а також у можливостях їх дослідження безпосередньо суб'єктами доказування.

4. За допомогою мікрооб'єктів та дрібних предметів можна надійно встановлювати індивідуально визначені джерела їх походження, факти контактної взаємодії, цілого за частинами, не говорячи вже про визначення природи об'єктів за природничо-науковими класифікаціями, належності порівнюваних об'єктів до

даної групи, виду, партії. На основі виявлення і дослідження таких об'єктів можна встановити — що особливо цінно — осіб, причетних до вчиненого злочину. Так, на одязі і взутті підозрюваного у зломі можуть знаходитись маленькі шматочки скла, дерева, фарби, які характеризують обстановку місця події; на зломщику сейфів можуть виявитись частки вибухових речовин, матеріалу для заповнення сейфів, металеві ошурки тощо [2, 14–20; 4, 128–135; 6, 150–167].

5. Мікрооб'єкти та дрібні предмети виявляються в умовах слідчого огляду місця події, трупа, речових доказів у місцях їх найбільш ймовірного знаходження з урахуванням конкретної обстановки і механізму вчиненого злочину. При цьому практично у всіх випадках для пошуку повинні використовуватись відповідні інструменти, найкраще — за участю спеціаліста.

Всі об'єкти, які ми розглядаємо, є матеріальними утвореннями, котрі за певних умов можуть бути речовими доказами у справі і досліджуватись криміналістичною, біологічною, хімічною, судово-медичною експертизами. Оскільки це так, то їх виявлення і фіксація повинні відбуватись за певною процесуальною процедурою. Процесуальна форма роботи з цими об'єктами повинна забезпечувати положення, щоб сутність операцій з ними мала бути зрозумілою всім учасникам слідчої дії, а одержані при цьому результати були очевидними і однозначно сприйнятими всіма [2, 16]. Більше того, всі обставини виявлення мікрооб'єктів та дрібних предметів, їх характер і особливості, способи фіксації та факт і спосіб долучення до протоколу мають бути відображені в протоколі слідчої дії з дотриманням вимог ст. 85 і 195 КПК [2, 17; 4, 45; 5, 241, 440], а також для надання їм статусу речових доказів, бо в іншому випадку їх не можна використовувати в доказуванні, вони внаслідок ст. 79 КПК повинні бути приєднані до справи постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду [5, 232–235].

6. На жаль, ні в теорії кримінального процесу й криміналістики, ні в законодавстві ця проблема не знайшла належного виразу, що породжує оперування в доказуванні неналежними матеріалами, адже перелік джерел доказів, даний в ч. 2 ст. 65 КПК, не підлягає поширювальному тлумаченню. Тому практика, яка вкрай потребує використання таких об'єктів, йде в прагматичному сенсі доцільним, але незаконним шляхом, доручаючи *виявлення* мікрооб'єктів на предметах експерту [2, 128; 3, 6; 4, 23, 66], що створює сурогатні моменти доказування, бо експерт не є суб'єктом доказування, а *виявлення* об'єктів і надання їм статусу речових доказів, якими повинен займатись за такої практики експерт, мають право лише чітко встановлені в законі суб'єкти доказування.

Крім незаперечних формальних підстав для недопущення такої практики, ми повинні зважити й на те, що існуючий порядок призначення й проведення названих експертиз ніяким чином не гарантує судочинство від фальсифікації доказів, що є (гарантією) неодмінною умовою допуску матеріалів у процес доказування.

7. Незважаючи на те, що з цього становища організаційно виходити дуже важко, але це обов'язково треба зробити. Можна запропонувати такі законодавчі, організаційні й тактико-криміналістичні рішення.

По-перше, ст. 79 і 195 КПК необхідно доповнити вказівкою на те, що відповідним чином зберігаються речові докази, «у тому числі — мікрооб'єкти та дрібні предмети», і факт їх виявлення спеціально зазначається у протоколі огляду.

По-друге, огляд місця події, трупа, предметів, якщо є ймовірність виявлення мікрооб'єктів, необхідно обов'язково проводити за участю спеціаліста — відповідно атестованого співробітника органу внутрішніх справ і забезпеченого набором науково-технічних засобів, призначених для виявлення, фіксації й огляду мікрооб'єктів та дрібних предметів.

По-третє, якщо для виявлення мікрооб'єктів потрібне дослідження в умовах обладнаної спеціальної лабораторії, які існують в установах судових експертів та профільних дослідницьких закладах, предмети з ймовірними мікрослідами на місці події належним чином упаковуються і потім додатково оглядаються слідчим в умовах цієї установи (лабораторії) за допомогою експерта, який у даному разі має статус спеціаліста (ст.128¹ КПК), і в присутності понятих, про що складається протокол додаткового огляду.

Література

1. Аверьянова Т. В. и др. Криминалистика / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. — М.: ПОРМА-ИПФРА.М, 1999. — 990 с.
2. Вапдер М. Б., Малашица Н. И. Судебная микробиология. — Саратов: Полиграфист, 1988. — 176 с.
3. Ищепко П. П. Микрообъекты в следственной и экспертной практике. — Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. — 20 с.
4. Клименко П. И., Бовсуновский В. М. Микрообъекты — вещественные доказательства. — К.: РИО МВД УССР, 1984. — 96 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. В. Т. Мала-решка, В. Г. Голчарська. — 5-те вид., переробл. і допов. — К.: Юрископсульт, КНТ, 2008. — 896 с.
6. Свенссон А., Вендель О. Раскрытие преступлений. — М.: ИЛ, 1957. — 475 с.
7. Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. — Иркутск: ИрГУ, 1978. — 190 с.

УДК 343.132

С. В. Погребняк

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК ФУНКЦІЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Запобігання злочинам повинно посідати центральне місце в боротьбі з цим негативним явищем. У дійсно правовій державі запобігання кримінальним проявам є основною підсистемою антикримінальної політики всіх ланок державної влади, особливо її правоохоронних органів і зокрема такого важливого структурного елемента, яким є органи досудового розслідування. Ще Ш. Монтеск'є стверджував, що хороший законодавець піклується не стільки про покарання за злочин, скільки про запобігання злочинам. Він намагається не карати,

© С. В. Погребняк, 2008